

kurrâ, tâbiîn fukahası, tâbiîn zâhidleri, tâbiîn kumandanları, ilk usûliyyûn (kelâmcılar), tâbiînden sonra gelen mezhep sahibi imamlar ve diğer fukaha ile Ehl-i beyt fukahasına kısaca yer verilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Zehebî, *A'lâmü'n-nübela'*, XX, 207-208; Ku-reşi, *el-Cevâhirü'l-muğıyye*, II, 568; III, 630-631; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, V, 282; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim* (nşr. M. Hayr Ramazan Yûsuf), Dimaşk 1413/1992, s. 310, 318; Temîmî, *eş-Tabakâtü's-seniyye*, Süleymaniye Ktp., Reisülküttâb, nr. 673, vr. 33^a, 567^a; Ali el-Kârî, *el-Eşmârü'l-ceniyye*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1841, vr. 86^b; *Keşfü'z-zunûn*, I, 702; Mehmed Kâmî Edirnevî, *Mehâmmü'l-fukahâ'*, Süleymaniye Ktp., Âşir Efendi, nr. 422, vr. 68^b, 83^b; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 231; Brockelmann, *GAL*, I, 461; *Suppl.*, I, 639, 969-970; V. C. Scott O'Connor, *An Eastern Library: an Introduction to the Khuda Baksh Oriental Public Library*, Patna 1977, s. 52; M. Mutî' el-Hâfız, *Fihrisü mahşûâtü Dâri'l-Kütübi'z-Zâhiriyye: el-Fıkhü'l-Hanefî*, Dimaşk 1401/1980, I, 294-295; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkhî Âlimleri*, Ankara 1990, s. 45; "Ziyâretü müdürü Ma'hedü'l-mahşûât li'l-İttihâdî's-Süfyütü", *MMMA* (Kahire), VI (1960), s. 323.

AHMET ÖZEL

el-HİZÂNETÜ't-TEYMÜRİYYE

(الخزانة التيمورية)

Ahmed Teymur Paşa
(ö. 1930)

tarafından Kahire'de kurulmuş olan
kütüphane

(bk. AHMED TEYMUR PAŞA).

HİZB

(الحزب)

Mushafın
yirmişer sayfadan oluşan
otuz cüzünden her birinin ayrıldığı
dört eşit kısım
(bk. MUSHAF).

HİZB

(الحزب)

Belli amaçlara
ulaşmak üzere düzenlenmiş,
genellikle tarikat mensupları
tarafından okunan dua
anlamında tasavvuf terimi.

Sözlükte "kısım, parça, bölük; silâh" gibi anlamlara gelen *hizb* (çoğulu *ahzâb*), maddî ve mânevî birtakım maksatların gerçekleşmesi için tertiplenmiş, sûfiler

ve tarikat ehli, bazan da tarikat mensubu olmayan dindar kişiler tarafından okunan duaların genel adıdır (*Kâmus Tercümesi*, I, 198). *Hizbe* yakın bir anlam taşıyan *virâd* (çoğulu *evrâd*) daha genel bir terimdir. Kişi bazı sûre ve âyetleri okumayı veya bazı ibadetleri, meselâ muayyen rek'atta namaz kılmayı kendine *virâd* edebilir; *hizb* ise belli şartlar ve kurallar dahilinde amaca ulaşıncaya kadar okunur.

Dua ve virde büyük önem veren ilk sûfilerin ifadelerinde *hizb* kelimesine rastlanmaz. *Hizbler*, ilk olarak tarikatların ortaya çıktığı VI. (XII.) yüzyılda tertip edilmeye başlanmıştır. Abdülkâdir-i Geylânî, Muhyiddin İbnü'l-Arabî, Ebü'l-Hasan eş-Şâzelî, Gazzâlî, Şehâbeddin es-Sühreverdî, Ahmed el-Bûnî, İmâm-ı A'zam, Ahmed el-Bede'î, İbrâhim ed-Desûkî, Ahmed er-Rifâî gibi ünlü mutasavvıflar ve âlimler tarafından düzenlenen veya onlara nisbet edilen pek çok *hizb* mevcuttur. Hz. Ali, Enes b. Mâlik, Veysel Karanî'ye dahi *hizbler* isnat edildiği dikkate alınırsa *hizblerin* çoğunun sonraki dönemlerde düzenlenip büyük mutasavvıflara ve ünlü âlimlere mal edildiği anlaşılır.

Hizbler Arapça kısa ve secili cümlelerden oluşan, edebî değeri yüksek, derin hikmetler içeren metinlerdir. Bu durum *hizbin* okunmasını, ezberlenmesini ve dinlenmesini kolaylaştırır. *Hizbler* genellikle düzenleyenin adıyla veya başladığı kelime ile yahut hangi maksat için düzenlenmişse onunla anılır. Meselâ "elhamdü" kelimesiyle başlayan *hizbe* "hizbü'l-hamd", zafer elde etmek amacıyla okunan *hizbe* "hizbü'n-nasr" denir. Âyetlerden oluşan *hizbe* ise "hizbü'l-âyât" adı verilir. Hadislerden, sahâbe, velî ve âlimlerin sözlerinden derlenen *hizbler* de vardır. *Hizblerde* esmâ-i hüsnâya, Allah'ı öven, nimetlerini dile getiren, kulluk görevlerini anlatan ifadelere ve dua cümlelerine geniş yer verilir.

Beden veya ruh hastasının şifa bulması, borçlunun borcunu ödeme gücüne kavuşması, sıkıntı ve üzüntünün, âfet ve musibetlerin defedilmesi, düşman şerrinden emin olunması, yol güvenliği, zorlukların aşılması, zenginlik, zihin açıklığı, zorbaların kahredilmesi, hapistekilerin hürriyetlerine kavuşması, devlet adamlarının gönüllerini kazanmak, karı koca arasındaki ilişkileri düzeltmek gibi çok çeşitli maksatlarla düzenlenmiş *hizbler* mevcuttur. *Hizbü'l-felâh* veya *hizbü'n-necât mânevî* kurtuluş, *hizbü'l-ışrâk* iç aydınlığı, *hizbü't-tefrîc* gönül rahatlığı, *hizbü'l-*

fehmi zihin açıklığı, *hizbü'l-berekât* bereket temini, *hizbü'l-bahr* denizde güvenle yolculuk yapılması, *hizbü's-seyf* düşmanın mahvolması, *hizbü'n-nasr* başarı veya zafer için okunur. Meselâ Şâzelî'nin Allah'tan gelen bir ilhamla yazıldığına ve ismi a'zamı ihtiva ettiğine inanılan *hizbü'l-bahri* özellikle denizde güvenle yolculuk yapmak için okunur. Bu *hizbin* okunması halinde en tehlikeli fırtınaların bile sakinleştiği kabul edilir. Rivayete göre Şâzelî tertip ettiği *hizbin* tesirini anlatmak için, "Bu *hizb* Bağdat'ta okunsaydı Moğollar orasını işgal edemezlerdi" demiştir (*Keşfü'z-zunûn*, I, 662). *Hizbler*, her türlü maddî ve mânevî ihtiyacın karşılanması için okunduğu gibi sırf Allah'a ibadet etmek ve O'na yaklaşmak için de okunur. *Hizbin* insanı olgunlaştıran, ahlâkı güzelleştiren bir niteliği bulunduğu inanılır. Allah'ın güzel isimlerini tekrar tekrar okumaktan maksat bu ilâhî nitelikleri kazanarak O'nun rızasını kazanmaktır. *Hizb* okuyan kimse, Allah'ın kendisini kötü huylardan uzaklaştırıp güzel huylar edinmeyi nasip etmesini de ister, kötülerden ve kötülüklerden O'na sığınır. *Hizbler* bu tür farklı amaçları gerçekleştirecek sayıda okunur. *Hizbin* her kelimesinin, harfinin ve okuma adedinin gizli bir tesiri olduğu, *hizb* okurken bunlar göz önünde tutulmazsa istenen faydanın hâsil olmayacağı kabul edilir.

Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî *Mecmû'atü'l-ahzâb* adlı hacimli kitabında (I-III, İstanbul 1311) yüzlerce *hizbi* bir araya getirmiştir. *Hizbler* ayrıca müstakil risâleler halinde de basılmıştır. Bunların bazıları şunlardır: Abdülkâdir-i Geylânî, *Sefinetü'l-Kâdiriyye* (Trablusgarp 1340); Seyyid Ahmed et-Ticânî, *el-Ahzâb ve'l-evrâd* (Kahire 1353/1935); Ahmed b. İdrîs, *Mecmû'atü'l-ahzâb ve'l-evrâd* (Kahire 1359/1940); Muhammed Guneymî, *Mecmû'atü'l-aliyye li'l-evrâd ve'l-ahzâbi's-Şâzeliyye* (Kahire, ts.); Seyyid İbrâhim er-Râvî, *es-Siyer ve'l-mesâ'î fi'l-evrâd ve'l-ahzâbi's-Seyyid Ahmed er-Rifâ'î* (Dârü'l-Beşâir 1412/1992).

Hizbleri şerheden, *hizb* okumanın âdâbından, sağladığı maddî ve mânevî faydalardan, maksat ve sırlarından bahseden risâleler de yazılmış (Gümüşhânevî, I, 457-497; III, 6, 307); *hizb* okuyanlar büyük saygı gösterdikleri *hizbleri* ünlü hattatlara yazdırmış ve özenle saklamışlardır. Bu bakımdan *hizbler* edebî değerleri ve yüksek hikmetler içermelerinin yanında yazı, cilt ve tezhip sanatı bakımından da değer taşırırlar.

Hizb okumak selef âlimlerince hoş karşılanmamıştır. İbn Teymiyye hizblere düşkün olanları eleştirir; onlara Kur'an ve hadislerde geçen duaları okumalarını tavsiye eder (*Mecmû'ü Fetâvâ*, XXII, 525). Halkı Kur'an ve hadiste geçen dualara yönelmek için "hizbü'l-âyât" başlıklı hizbler yazıldığı gibi âyet ve hadislerde geçen duaların okunmasını sağlamak için Ali el-Kârî *el-Hizbü'l-a'zam ve'l-virdü'l-efham* (İstanbul 1262), Ebû Saîd Muhammed el-Ensârî *el-Hizbü'l-makbûl min ehâdîşî'r-resûl* (Beyrut 1995) adıyla hizbler yazmışlardır. Nevevî'nin *Hilyetü'l-eb-râr* adlı eseri de (Dımaşk 1391/1971) bu niteliktedir (ayrıca bk. *EVİRÂD*).

BİBLİYOGRAFYA :

Kâmus Tercümesi, I, 198; Gazzâlî, *İhyâ*², I, 427; İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhât*, IV, 256; İbn Teymiyye, *Mecmû'ü fetâvâ*, XXII, 525; Taşkoprîzâde, *Mezûâtü'l-ülûm*, II, 367, 438; Keşfü'z-zunûn, I, 660, 662; Gümüşhânevî, *Mecmû'atü'l-ahzâb*, I-III, İstanbul 1311; *İzâhu'l-meknûn*, I, 401; Zekî Mübârek, *et-Taşavvufü'l-İslâmî fi'l-edeb ve'l-ahlâk*, Kahire 1954, II, 79; Abdülhalîm Mahmûd, *Kažiyyetü'l-taşavvuf: el-medresetü's-şüfiyye*, Kahire 1983, s. 134-138; Ebû Saîd Muhammed el-Ensârî, *Hizbü'l-makbûl min ehâdîşî'r-resûl*, Beyrut 1995; D. B. Macdonald, "Hizb", *İA*, V/1, s. 547; a.mlf., "Hizb", *Eİ²* (İng.), III, 1513; Dihhudâ, *Lugatnâme*, XI, 507.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

HİZBULLAH

(حزب الله)

Allah'ın dinine uyan
ve dini yüceltme ülküsü
etrafında birleşen
müminler topluluğunu ifade eden
bir Kur'an terimi.

Sözlükte "parça, kısım; cemaat, taife; bir kimsenin görüşüne ve emrine uyan özel adamları" gibi anlamlara gelen **hizb** kelimesi (çoğulu **ahzâb**) (*Lisânü'l-Arab*, "hzb" md.; *Tâcü'l-arûs*, "hzb" md.; *Kâmus Tercümesi*, "hzb" md.) terim olarak Kur'an cüzlerinin dörtte biri, daha çok tarikat mensupları tarafından belli zamanlarda okunmak üzere düzenlenmiş dualar için kullanıldığı gibi "cemaat, taife ve siyasî parti" anlamında da kullanılır. Kelimenin "siyasî parti" mânâsında bir terim haline gelişi XIX. yüzyılın sonlarına rastlar. Günümüz Arap dünyasında siyasî oluşumların büyük bir kısmı bu adla anılır (*Eİ²* (İng.), III, 514 vd.; *The Oxford Encyclopedia of the Modern Islamic World*, II, 120-121).

Hizb ve çoğulu ahzâb Kur'an'da yirmi yerde geçmektedir (bk. M. F. Abdülbâki, "hzb" md.). Tekil olarak geçtiği yerlerde "cemaat, taife" anlamında kullanılmakta, çoğul olarak ise bu anlamının yanında belli grupları ve insanları da ifade etmektedir. Meselâ Sâd sûresindeki (38/13) ahzâb ile Semûd, Lût kavmi ve Eykeliler'e, Ahzâb sûresindeki (33/20, 22) ahzâb ile de Hendek Savaşı'nı başlatan Mekkelî müşrikler, Gatafân kabilesi ve yahudilerden oluşan orduya işaret edilmiştir (benzer kullanılışlar için ayrıca bk. Hüd 11/17; el-Mü'min 40/5, 30-31). Hizb ve ahzâb sözlük anlamlarıyla hadislerde de yer almaktadır (bk. Sinck, *el-Mu'cem*, "hzb" md.).

Hizbullah terkibi Kur'an'da üç yerde geçer ve müfessirler tarafından "Allah'ın ordusu, Allah'ın dostları, Allah'ın taraftarları, Allah'ın yardımcıları, Allah'ın dininin yardımcıları" gibi karşılıklarla açıklanır (meselâ bk. Taberî, VI, 289; XXVIII, 27; Fahreddin er-Râzî, XII, 32; Nîsâbü'rî, I, 117; Hâzin, II, 307; Elmalılı, II, 1721). Hizbullah tabiri, Mâide sûresinde müminlerin kimlerle dostluk kurup kimlerle kuramayacaklarından bahseden bir âyet grubu (5/51-57) içerisinde yer alır. Bu âyetlerde müminlere, yahudi ve hristiyanlarla dost olmamaları emredilirken gerçek dostların Allah, Resûlullah, iman edip sâlih amel işleyen müminler olduğu belirtilir ve bu müminler hizbullah olarak nitelendirilir. Müfessirler bu âyette yer alan, "Kim Allah'ı, Resûlullah'ı ve müminleri dost edinirse" şeklindeki ifadenin, devamında gelen hizbullah tabirini tanımladığı kanaatindedirler. Buna göre hizbullah "Allah'ı, Resûlullah'ı ve müminleri sevenler, dost edinenler grubu" anlamına gelmektedir. Mücâdile sûresinde de (58/22) hizbullah Mâide sûresindeki-ne benzer bir bağlamda kullanılır. Burada yine bir topluluktan bahsedilir ve bu topluluğun Allah'a ve onun elçisine düşman olanları sevmeyecekleri bildirilir. Allah katındaki değerleri çok yüksek olduğu için O'nun hoşnutluğunu kazanmış ve cenneti hak etmiş olan bu topluluk da hizbullah olarak tanımlanır.

Kur'an-ı Kerim'de hizbullahın karşılığı olarak kullanılan (Zemahşerî, IV, 78; Fahreddin er-Râzî, XXIX, 277) "hizbü's-şeytân" terkibi de geçer. Mücâdile sûresinde, hizbullahı tanımlayan 22. âyetten önceki bir dizi âyette (58/14-21) Allah'ın gazap ettiği bir kavimle dostluk kuranlardan bahsedilerek bunların yanlış tutumlarına ve mâruz kalacakları kötü âkıbete

işaret edildikten sonra şeytanın onları etkisi altına alıp Allah'ı unuttuğu belirtilir ve bunlar "hizbü's-şeytân" diye anılır; ayrıca Allah'a ve Resulü'ne düşman oldukları da belirtilir. Hizbü's-şeytân tabiri, Fâtır sûresinde (35/6) Hz. Peygamber'i yalancılıkla itham eden inkârcı kesimin eleştirildiği bir konumda da geçmektedir. Müfessirler hizbü's-şeytân için "şeytanın ordusu, şeytanın orduları, şeytana tâbi olanlar, şeytanın kavmi" gibi karşılıklar vermişlerdir (meselâ bk. Taberî, XXVIII, 25; Şevkânî, V, 193; Âlûsî, XXVIII, 49). Bu âyetlerde hizbü's-şeytân, şeytanın çepeçevre kuşatması altında olduğu için rabbinin anmayı unutan, yalan yere yemin eden, insanları Allah'ın yolundan saptıran, Allah'a ve Resulü'ne düşmanlık eden, şeytanın oyuncağı haline gelip ilâhî mesajı unutan ve sonuçta azaba çarptırılmayı hak eden kimseler olarak nitelendirilmiştir. Fâtır sûresinde ayrıca şeytanın insanlık ailesi için bir düşman olduğu ve onu düşman olarak görmeyen kimselerin onun taraftarı (hizb) sayılıp cehennemi boylayacağı ifade edilir.

Tefsirlerde ilgili âyetlerin nüzül sebeplerine dair yer alan rivayetler, gerek hizbullah gerekse hizbü's-şeytân tabirlerinin anlamlarını açıklar mahiyettedir (Taberânî, I, 154-155; Ferrâ el-Begavî, III, 72-73; VIII, 63; Zemahşerî, IV, 78; Fahreddin er-Râzî, XII, 25; XXIX, 276-277; İbn Kesîr, III, 126, 131; VIII, 77-80; Süyûtî, III, 104-107; VIII, 86-87; Şevkânî, II, 51-52).

Sonuç olarak hizbullah tabirinin özellikle kendilerini Allah'a veren, Resûlullah'a hakkıyla uymaya çalışan, müminleri candan sevip onlarla birlikte hareket eden, dinî duyguları ve gayretleri güçlü müslümanları ifade ettiği anlaşılabilir ve bu âyette (el-Mücâdile 58/22) bu müslümanlar için, "Allah onlardan, onlar da Allah'tan razı olmuştur" cümlesi yer almaktadır. Ayrıca Kur'an'da geçen "evliyâullah" (Yûnus 10/62), "ensârullah" (Âl-i İmrân 3/52; es-Saf 61/14) ve "ibâdullah" (es-Sâfât 37/40, 74, 128, 160, 169; el-İnsân 76/6) terkiplerinin de hizbullahın eş anlamlısı olarak kullanıldığı görülmektedir.

Hizbullah terkinin bu müsbet mânâsı sebebiyle İslâm dünyasında bazı gruplar kendilerini hizbullah olarak adlandırmışlardır. Bunların en meşhuru, XX. yüzyılda Lübnan'da yapılan Hizbullah örgütü olup bölgede İsrail Devleti'nin nüfuzunu kırmak ve kendi anlayışları doğrultusunda bir devlet kurmak için faaliyet göstermektedir.